

**ALİ HAYDAR BAYAT'IN "HÜSEYİNZADE ALİ BEY " ADLI ESERİ
ÜZERİNE****Alaattin UCA***

Türk Milleti'nin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri de Hüseyinzade Ali Bey'dir.

Ali Bey,1864 'te Baku 'nun Salyan kasabasında doğmuştur. O, tıp profesörü, doktor, gazeteci, şair, ressam , mütercim, dilci, ideolog ve hümanisttir. Hayatının bir kısmını Azerbaycan'da bir kısmını da Türkiye'de geçirmiştir. Ancak, ne Türkiye'de ne de Azerbaycan'da yeterince tanınmamıştır. Çünkü O,yaratılış icabı ön plana çıkmak istemeyen bir yapıya sahiptir.

Ali Bey , yukarıda belirttiğimiz özellikleri yanında, Türkçülük fikrini savunan bir mütefekkidir. Türk birliğini gerçekleştirmek için yoğun gayret göstermiştir. Birlik ve beraberliğe daha çok ihtiyaç duyduğumuz bu günlerde O'nun Türk birliği hakkındaki düşünceleri ortaya konulmalı ve kendisi özellikle genç kuşaklara daha iyi tanıtılmalıdır.

Hüseyinzade Ali Bey, Türk birliğine giden yolun köprüsünün dil olduğunu kavramış, Türk Dünyası için, İstanbul Türkçesi'ni esas almış ve bundan dolayı bazı Azerbaycan'lı yazarlar tarafından eleştirilmiştir.

O, Türk Milleti'ni oluşturan gruplardan (Tatarlar gibi) ayrı bir kavim olarak bahsedilmesine karşı çıkmıştır. Bu tür ayrımların Türk Milleti'ni birlikten uzaklaştırdığına inanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin sülale taassubu içinde bulunduğunu, bu nedenle Türk Dünyası ile yeterince ilgilenmediğini belirtmiş ve bu durumu eleştirmiştir.

Ali Bey, Türkler'in her yerde necip olan Türk adlarını değil de meşhur bir hükümdarın, mesela, Çağatay bin Cengiz'in, Nogay Han'ın, Özbek Han'ın, Sultan Osman bin Ertuğrul'un, Tatar Han'ın adlarını kendilerine takmalarının bir kusur olduğunu ve hiçbir Alman veya Fransızın kendilerine, Hohensol, Bourbon, Bonapart demediğini, bizdeki bu adetin garip olduğunu ve terk edilmesi gerektiğini savunmuştur.

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

oynadığı halledici rol üzerine güzel tasavvur yaratıyor. Esasen o dönemin Azerbaycan muhiti için karakterden mevzuya el atan mtellif onu sanatsal güllüş seviyesine kadar kaldırabilir. Fakirleşmiş Rüstem Bey paranın hatırına aklını yitirerek 15 yaşlı kızı Gülnaz'ı 50 yaşlı Meşedi İbada ere vermeye çalışır. İfrat derecesine ulaşmış bu karar hatta dönemin gerici kaide-kanunlarından gıda almış Sultan Bey'in tanışlarına da taaccüplü gözükür. Bununla bile Rüstem Bey'in arzusuna karşı yalnız Senem açık-aydın itiraz edir. O sade halk temsilcisidir, sağlam düşünceli, cesaretlidir.

Gülnaz ise temiz kalplidir, kendi muhabbetine, sevgilisine sonuna kadar sadakatlıdır. Tesadüfi değildir ki, o servere cevabında kesin olarak babası Rüstem Bey'in kararını hiçbir zaman kabul etmeyeceğini söylüyor: "*Yok yok, ben senden başka kimseye gitmeyeceğim. Koy beni öldürsün, ben seni sevmişem, sene de geleceğim*" der. 'Arşın Mal Alan' eserinin kahramanı Gülçöhre de aynen düşündür. Görmeden, sevmeden, bahta-baht kocaya gitmeyin aleyhine çıkar. Sevgi özgürlüğünü zenginlikten üstün tutur, babası Sultan Bey'in her türlü hede korkusuna rağmen sıradan bir arşın malçı olan Eskeri sever. Bestekâr burada zahiren sadece suje hattı gibi görünen sevgi motifinden derin sosyal mana olduğunu açık bir şekilde gösterebilir. Sultan Bey'in sözlerinden belli oluyor ki, o kızın mutluluğunu onun ancak zengin, imkânlı adama ere gitmesinde görür, çünkü bu onun şahsi, sosyal yapısına uygundur. "*Ben bir beyem ki, bütün tanışlarım adımı ezber bilir. Eşi ham ile aş (pilav) yemiyorum ki, bıyığım yağa batar, bir çocuğun birisi bana enişte olmak istiyor.*"

Ü. Hacıbeyov kendisinin ilk komedisi olan "Er ve Avrat'ta da kadın özgürlüğünün onun liyakatinin, şerefının çiğnenmesi aleyhine çıkıyor. İlgi çekicidir ki, eserin gerçek kahramanı Minnet Hanım kendi aklı, zekası, namus ve gayretiyle bütün iştirakçilerinden yüksekte durur. Sınıflı toplumun, insanların çeşitli, inançlarının, toplumun meydana getirdiği ahlak normlarının kurbanı olan Mercan Bey'in kötü niyetlerini, düşkünlüğünü bile bile eşini doğru yola getirmeye çalışır. Nitekim Minnet hanımın hoş bir niyetle işlettiği hile sonucu Mercan Bey öyle bir gülünç duruma düşer ki, bu aynı zamanda bütün Müslüman aleminde geniş yayılmış çok avratlılık, kebin kesme vs. gibi zamanı ötürmüş ve gerçek aile ahlak normları ile bir araya sığmayan adet-ananeleri kendiliğinden lüzumsuz ve gülünç olduğunu gösterir. Tesadüfi değil ki, Üzeyir Hacıbeyov'un operetlerinde tez bir zamanda bütün doğu ülkelerinde geniş yayılmış ve günümüzdeki gibi birçok tiyatroların repertuarlarında seslenmektedir. Zannımızca bu büyük ilginin nedenlerinden birisini de bestekârın eserlerinde kaldırılmış kadın ve sevgi özgürlüğü sorunlarının aynıyle Doğu ülkelerinin bir çoğunda hala da çözülmemiş, önder kamuoyunu derinden endişelendirmesi ile izah etmek mümkündür. Tesadüfi değil ki, 'Arşın Mal Alan' müzikal komedisinin İran seyircileri arasında kazandığı büyük başarının sebebini medeniyet temsilcileri yalnız eserin derin idea-duygusal içeriği, ince yumoru (mizah), aynı zamanda da eserde gösterilen aile kebin sorunlarının günümüz İran hayatı ile oldukça yakın olmasında görürler. Eserin iştirakçilerinden olan D. Makaddam 'Keyhan' gazetesinin Meşhed muhabiri ile olan musahabesinde söylüyor